The Central Research institute
of the Armed Forces of Ukraine

Military Science. Vol. 3 No. 1 (2025)

DOI: 10.62524/msj.2025.3.1.14

Трансформація системи освіти в умовах війни: виклики, адаптаційні стратегії й перспективи розвитку цивільної та військової освіти в Україні (2022–2025 рр.)

Володимир Гурковський
доктор наук з державного управління, професор,
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, начальник відділу
03049, проспект Повітряних Сил, 28 Б, Київ, Україна
e-mail: volodymyrgurkovskyi@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2021-5204

Лілія Семененко
старший викладач кафедри іноземних мов
Національний університет оборони України
03049, проспект Повітряних Сил, 28, Київ, Україна
e-mail: selin-ua@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5628-3586

Олександр Вербовенко
кандидат наук з державного управління
Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України, заступник начальника управління
03168, проспект Воздухофлотський,6, Київ, Україна
e-mail: vop197007@gmail.com
ORCID: 0009-0004-5188-267X

Роберт Ованесян
провідний науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
03049, проспект Повітряних Сил, 28 Б, Київ, Україна
e-mail: bober1609@gmail.com
ORCID: 0009-0008-6761-2059

Віктор Козлов
старший науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
03049, проспект Повітряних Сил, 28 Б, Київ, Україна
e-mail: vvkadet1@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6737-212X

Андрій Тристан
доктор технічних наук, професор
Центральне управління військової освіти і науки Генерального штабу Збройних Сил України, тимчасово виконуючий обов’язки начальника управління
e-mail: author4464150@ssrn.com
ORCID: 0000-0002-2137-5712

Анотація. Трансформація системи освіти в умовах широкомасштабної війни рф проти України є стратегічним процесом адаптації до умов воєнного часу, що передбачає структурні, змістові, інфраструктурні, кадрові, психологічні та нормативно-правові зміни. Основна мета цього процесу – забезпечення безперервності освітнього процесу, підготовка кадрів для оборонного сектору та збереження інтелектуального потенціалу країни.

У статті розглянуто ключові напрями трансформації освіти, серед яких:

- Організаційно-структурна трансформація: перехід на змішане та дистанційне навчання, резервування альтернативних навчальних баз, створення мобільних освітніх центрів.
- Змістова трансформація: оновлення навчальних програм, запровадження базової військової підготовки, інтеграція військово-патріотичного виховання.
- Інфраструктурна та технологічна трансформація: цифровізація освіти, використання VR/AR-технологій у військовій освіті, відбудова освітніх об’єктів.
- Кадрова трансформація: перепідготовка викладачів, підвищення кваліфікації щодо навчання в умовах війни.
- Психологічна та соціальна трансформація: впровадження емоційної, психологічної підтримки, інклюзивні освітні ініціативи, соціальна адаптація студентів і викладачів.
- Нормативно-правова трансформація: адаптація освітнього законодавства, розширення академічної мобільності, міжнародна інтеграція освіти.

Також проаналізовано основні виклики, що постали перед системою здобуття освіти України, зокрема руйнування закладів освіти, масове вимушене переміщення учнів, студентів і викладачів, перехід на дистанційне навчання, погіршення психологічного стану учасників освітнього процесу та необхідність запровадження базової загальновійськової підготовки.

Результати дослідження підтверджують, що ефективна трансформація освіти в умовах війни можлива лише за умови інтегрованого підходу, державного стратегічного управління та впровадження інноваційних рішень, спрямованих на забезпечення якості навчання, підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони та створення стійкої освітньої мережі, здатної реагувати на сучасні загрози.

Ключові слова: освіта в умовах війни, військова освіта, заклади освіти, дистанційне навчання, психологічні наслідки війни, освітні реформи, базова загальновійськова підготовка, трансформація освіти.

Вступ

Широкомасштабна агресія, розв’язана російською федерацією проти України у лютому 2022 року, стала екзистенційним викликом для всіх сфер суспільного життя, зокрема для національної системи освіти. Особливості трансформації освітньої структури в умовах війни є важливим аспектом для розуміння змін, що відбуваються в освітніх структурах під час глобальних криз. З початком агресії освітня мережа в обох секторах — цивільному та військовому — зазнала значних змін, які не лише відображають наслідки бойових дій, а й визначають стратегію національної безпеки та оборони.

Освітній процес зазнав суттєвих трансформацій як у цивільному, так і у військовому секторах. З початку широкомасштабного вторгнення постраждали 3 798 закладів освіти, з яких 365 було повністю зруйновано. Ці руйнування не лише позбавили тисячі дітей та студентів можливості навчатися в звичних умовах, а й поставили перед освітньою спільнотою нові завдання щодо адаптації та відновлення навчального процесу [1, 4].

Науковий аналіз змін в освітній інфраструктурі України у період з 2022-го до 2025 року дозволяє виявити ключові проблеми та механізми трансформації, пов'язані з умовами війни. Водночас, важливим аспектом є те, що ці зміни мають забезпечити не тільки збереження освітнього процесу, а й посилення національної безпеки через військову підготовку, адаптовану до реалій війни.

В умовах війни стає очевидним, що традиційні підходи до управління освітою не можуть повністю відповідати вимогам сучасності. Зміни, що відбуваються, є відповіддю на зовнішні загрози, і лише інтегрований спосіб, зокрема через інтеграцію цивільної та військової освіти, здатен забезпечити стійкість та адаптацію національної освіти. Цей аналіз фокусується на тому, щоб зрозуміти докорінні причини цих змін і визначити точкові важелі, здатні забезпечити максимальний ефект у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Війна поставила перед навчальною системою України безпрецедентні перешкоди, які вимагають консолідації зусиль державних органів, освітянської спільноти та міжнародних партнерів для забезпечення безперервності та якості освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю оцінити вплив воєнних дій на доступність та якість освіти українських школярів і студентів, курсантів, а також на реформування військової освіти в умовах воєнного стану. Результати цього аналізу можуть стати основою для розроблення стратегій адаптації та розвитку національної освітньої моделі в умовах війни.

Отже, мета цього дослідження – дослідити вплив війни на рівень освіти українських школярів, студентів у період 2022–2025 років, проаналізувати трансформацію освітнього процесу у військово-навчальних закладах України, а також оцінити ключові зміни, адаптаційні стратегії та перспективи розвитку освітньої системи в умовах воєнного стану.

Методологічна основа

Трансформація системи освіти в умовах війни є багатогранним процесом, що охоплює широкий спектр теоретичних підходів, методів і концепцій. В умовах війни освітній простір зазнає глибоких змін, що відображають нові вимоги до підготовки кадрів як для цивільного, так і для військового секторів. Для аналізу цих змін необхідно звернутися до кількох теоретичних підходів, зокрема до методичного підходу, концепції освіти як частини національної безпеки та стратегії адаптації освітніх структур до умов війни.

1. **Системний підхід** до освіти, як основа для розуміння трансформаційних процесів. Системний спосіб передбачає, що будь-яка освітня система є складним організмом, який складається із взаємопов'язаних елементів — від учнів та викладачів до освітніх закладів і органів державного управління. В умовах війни ці елементи зазнають впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що вимагає не лише оперативних змін, а й глибокої реорганізації всього освітнього процесу. Важливим аспектом цього підходу є аналіз взаємозв'язків між різними секторами освіти та їхня адаптація до нових умов, зокрема в умовах військової агресії.
2. **Концепція адаптації та гнучкості освітніх структур.** Оскільки війна накладає обмеження на традиційні форми навчання, важливими є концепції адаптації та гнучкості освітніх структур. Законодавчі зміни, що стосуються використання дистанційних технологій, онлайн-навчання, мобільності студентів і кадрів, є частиною стратегії швидкої адаптації освіти до нових реалій. Законодавчі акти, такі як зміни до Закону України "Про освіту" та інші нормативно-правові акти, створюють правову основу для забезпечення освітнього процесу в умовах війни.

3. Використання емпіричних і теоретичних методів. Для глибокого аналізу змін в освіті, зокрема в умовах війни, застосовуються як теоретичні методи дослідження (аналіз політичних виступів, огляд нормативно-правових актів, аналіз стратегій державних органів), так і емпіричні (опитування, інтерв'ю з експертами, моніторинг впровадження нових освітніх практик). Ці методи дозволяють не тільки оцінити ефективність поточних змін, а й виявити глибокі причини виникнення проблем, з якими стикаються освітні системи в умовах війни.

Отже, теоретична база дослідження дає можливість глибоко зрозуміти механізми трансформації освітніх процесів в Україні в умовах війни, а також визначити стратегічні напрями для забезпечення ефективного функціонування освітніх моделей у складних зовнішньо-політичних та військових умовах.

Теоретичну базу цієї статті становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчають вплив кризових ситуацій на освітні структури. Зокрема, дослідження Cedos [1] аналізують виклики та перспективи вищої освіти в Україні в умовах війни, бриф Міністерства освіти і науки України за результатами дослідження "Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення" [2]. Також враховано нормативно-правові акти, що регулюють організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України [3]. Для постановки проблеми та формулювання висновків використовувались наукові праці вітчизняних дослідників військової освіти О. Вербовенка [11, 19, 21], Є. Романенка [11, 17, 19, 20], В. Кириленка [11]. У ході формулювання пропозицій за результатами дослідження використано праці В. Гурковського [12, 16, 17–21], Л. Семененко [12, 16, 21], Ю. Добровольського, І. Ткача [16].

Результати і обговорення

Трансформація системи освіти в умовах широкомасштабної війни рф проти України – це цілеспрямований, інтегрований процес глибоких структурних змін у цивільній та військовій освіті, зумовлений необхідністю адаптації до кризових умов воєнного часу, забезпечення безперервності навчання, підготовки кадрів для оборонного сектору та збереження інтелектуального потенціалу держави. Він передбачає стратегічну зміну освітніх підходів, технологій, управлінських моделей та законодавчих норм для забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу, враховуючи чинники воєнної реальності.

Розглянемо складові елементи трансформації системи освіти в умовах війни та розкриємо їхній зміст:

1. *Організаційно-структурна трансформація*

- Перехід учасників освітнього процесу на змішані та дистанційні форми навчання. Освіта адаптується до умов небезпеки, блекаутів, масової міграції учасників освітнього процесу.

- Резервування альтернативних навчальних баз, створення мобільних освітніх центрів та релокація ключових навчальних закладів у більш безпечні області країни. Також організаційно-структурна трансформація передбачає оптимізацію мережі освітніх закладів, закриття або об'єднання закладів.

2. *Змістова трансформація освіти*

- Оновлення навчальних програм. Включення в освітній процес нових обов'язкових дисциплін, зокрема базової військової підготовки.

- Перехід на компетентнісну модель. Зміщення акценту на практичні навички, критичне мислення, адаптивність та стресостійкість.

• Інтеграція військово-патріотичного виховання. Формування стійкої національної ідентичності, підготовка до активної участі молоді у захисті держави.

3. *Інфраструктурна та технологічна трансформація*

• Відбудова та захист освітніх об'єктів, будівництво бомбосховищ, об'єктів укриття.

• Цифровізація освіти. Масове впровадження онлайн-ресурсів, платформ адаптивного навчання, використання штучного інтелекту.

• Упровадження VR/AR технологій у військовій освіті.

4. *Кадрова трансформація*

• Розширення кваліфікаційних вимог до викладачів. Необхідність додаткової підготовки з психології кризових ситуацій, методики навчання в умовах війни.

• Перепідготовка педагогічних кадрів. Забезпечення новими компетенціями, необхідними для ефективної роботи в умовах війни.

5. *Психологічна та соціальна трансформація*

• Моделі психологічної підтримки. Запровадження програм реабілітації та супроводу для учнів, студентів, курсантів і викладачів.

• Інклюзивні освітні ініціативи. Розширення можливостей навчання для військових, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб.

• Програми соціальної адаптації. Допомога в поверненні до навчання тим, хто пройшов службу в лавах Збройних Сил України або втратив доступ до освіти через війну.

6. *Нормативно-правова трансформація*

• Адаптація освітнього законодавства. Внесення змін у закони щодо дистанційного навчання, атестації, спрощення процедур вступу для військовослужбовців.

• Міжнародна інтеграція освіти. Гармонізація української системи здобуття освіти з європейськими стандартами та стандартами країн – членів НАТО.

• Розширення академічної мобільності. Створення можливостей для навчання українських студентів та військових у закордонних навчальних закладах [22].

Отже, трансформація освіти в умовах війни – це не просто адаптація, а повне переосмислення ролі освіти в умовах кризи. Війна диктує нові вимоги до підготовки фахівців, особливо у військовій сфері, змушує шукати нестандартні рішення для збереження якості навчання та забезпечення воєнної безпеки через освіту.

Розглянемо з якими перешкодами воєнного часу стикнулися цивільні заклади освіти та військові навчальні заклади.

1. Пошкодження та руйнування закладів освіти, зокрема військових навчальних закладів. Однією з найсуттєвіших проблем, що постала перед українською освітньою інфраструктурою України, є значні руйнування інфраструктури закладів освіти. Станом на 02 вересня 2024 року через російську агресію **3 798** закладів освіти зазнали бомбардувань та обстрілів. З них **3 428** були пошкоджені, а **365** закладів були повністю зруйновані. [4]. Ці цифри ілюструють масштаб руйнувань освітньої інфраструктури внаслідок бойових дій. Це включає як цивільні школи, так і вищі навчальні заклади, зокрема вищі військові навчальні заклади, що суттєво ускладнило процес навчання курсантів та слухачів. Унаслідок війни в Україні повністю зруйновані майже 400 закладів освіти. Пошкоджень зазнала кожна сьома школа.

За даними офіційних звітів Міністерства освіти і науки, станом на серпень 2022 року більш ніж 60 вищих навчальних закладів в Україні були частково або повністю зруйновані. Враховуючи значення військової освіти для забезпечення обороноздатності країни, руйнування вищих військових навчальних закладів є особливо серйозною проблемою, яка потребує комплексного підходу до відновлення інфраструктури та оптимізації процесів навчання [3].

За оцінками експертів, вартість відновлення освітньої інфраструктури України складатиме майже 14 мільярдів доларів США. Водночас частина пошкоджених закладів освіти відновленню не підлягає. Руйнування освітньої інфраструктури порушує доступ дітей і молоді до освіти. Це впливає на якість навчання, їхню соціалізацію й інтегрованість у суспільство.

2. Масове вимушене переміщення учасників освітнього процесу. В умовах війни значна кількість учнів, студентів, курсантів та викладачів були вимушені покинути свої навчальні заклади через загрозу для життя та безпеки. Відповідно до офіційної інформації, понад 3 мільйони осіб, у тому числі понад 500 000 студентів і курсантів, стали вимушеними переселенцями, що ускладнило процес навчання та адаптації до нових умов. Зміна місця навчання та проживання значно вплинула на психологічний стан учасників освітнього процесу, зокрема на їхні можливості зосередитись на навчанні та адаптуватись до нових умов. Ці дані підтверджуються звітами ООН та офіційними даними МОН України, які відображають масштаби переміщення студентів та працівників освітніх закладів. Інформація про переселенців доступна на ресурсах Міжнародної організації з міграції_ [5].

Близько 1,8 мільйона дітей виїхали з України, а 2,5 мільйона стали внутрішньо переміщеними особами. Крім того, 23 тисячі педагогів залишили країну [1].

Військові дії призвели до масового переміщення населення, включаючи учнів та студентів. За даними Human Rights Watch, мільйони дітей були змушені залишити свої домівки, що суттєво вплинуло на їхню освіту [7].

Згідно з даними, опублікованими на сайті “Освіта.UA”, близько 40% учнів зі сходу та 30% учнів з півдня України були змушені виїхати за кордон або переміститися в інші регіони країни через військові дії [8].

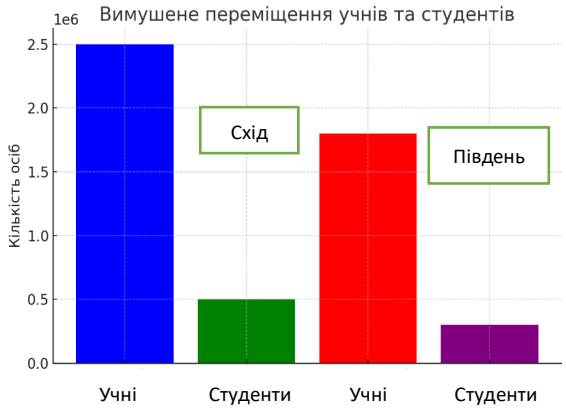

Рисунок 1: Кількість вимушеного переміщення учнів та студентів в Україні

Ця гістограма ілюструє масштаби вимушеного переміщення учнів та студентів в Україні під час війни. Значна частина учнів зі сходу та півдня країни були змушені змінити місце проживання, що вплинуло на їхній доступ до освіти та адаптацію в нових умовах.

3. Перехід на дистанційне та змішане навчання. Для забезпечення безперервності освітнього процесу заклади освіти в Україні змушені були оперативно перейти на дистанційне та змішане навчання. Враховуючи різноманітні умови, у яких опинились учасники освітнього процесу, перехід на онлайн-формати став не лише необхідністю, а й вимогою часу. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, вже в першому півріччі 2022 року понад 80% навчальних закладів країни адаптували свої освітні програми до дистанційного формату.

Проте цей процес не обійшовся без труднощів, зокрема через недостатню технічну оснащеність деяких закладів освіти, а також низьку цифрову грамотність окремих учасників освітнього процесу, що вимагало значних інвестицій у розвиток інфраструктури. Водночас руйнування освітньої інфраструктури та вимушене переміщення учасників освітнього процесу призвели до зниження доступності освіти. Перехід на дистанційне навчання виявив як переваги, так і недоліки, зокрема нерівний доступ до інтернету та технічних засобів. Упровадження цифрових технологій стало необхідністю. Міністерство освіти і науки України активно працює над цифровою трансформацією освітнього процесу. Згідно з даними МОН, у 2022 році на підтримку дистанційної освіти було спрямовано понад 1 мільярд гривень [3].

Через безпекові ризики більшість закладів освіти перейшли на дистанційне або змішане навчання, що вимагало швидкої адаптації як від учнів, так і від викладачів [8].

За даними дослідження аналітичного центру Cedos, станом на грудень 2022 року 36% шкіл в Україні працювали в змішаному форматі (поєднання дистанційного та очного навчання), ще 36% – виключно дистанційно, і лише незначна частина шкіл мали можливість проводити очне навчання [1].

Ця гістограма демонструє розподіл форматів навчання в освітніх закладах під час війни. Більшість закладів освіти перейшли на дистанційне або змішане навчання через безпекові ризики та інфраструктурні пошкодження. Це вимагало як від учнів, так і від викладачів швидкої адаптації до нових умов навчання.

4. Психологічний стан учасників освітнього процесу та ментальне здоров'я. В умовах війни важливою проблемою стало питання психологічного стану учасників освітнього процесу. Стрес, пов'язаний з бойовими діями, загроза життю та необхідність адаптації до нових умов навчання значно вплинули на ментальне здоров'я студентів, курсантів, викладачів і учнів. Дослідження, проведене Київським національним університетом, показало, що понад 70% учасників освітнього процесу виявили ознаки стресу та психоемоційних розладів. Це вимагає цілісного підходу до психологічної підтримки та розвитку програм психічного здоров'я в закладах освіти. В Україні було започатковано численні програми психологічної підтримки, зокрема на базі університетів, що спеціалізуються на наданні психологічної допомоги. Інформація про ці програми доступна на офіційних сайтах Національної психологічної асоціації України [6].

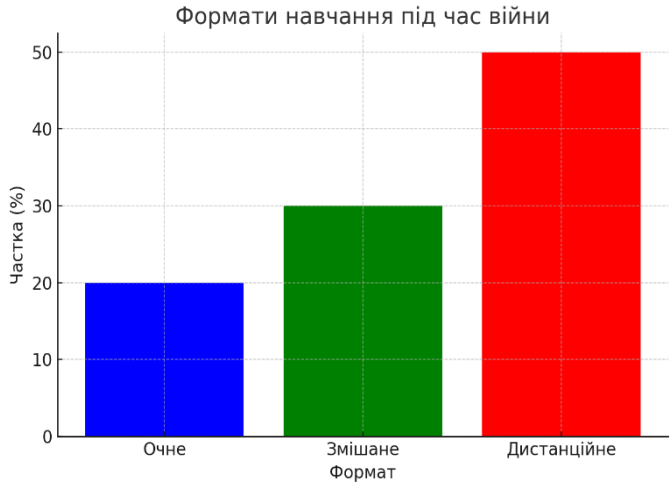

Рисунок 2: Формати навчання в освітніх закладах України під час війни

Постійний стрес та небезпека негативно вплинули на ментальне здоров'я учнів та педагогів, що вимагає впровадження програм психологічної підтримки [1].

Згідно з дослідженням агентства Reuters, кількість дітей, які потребують психологічної підтримки, зросла втричі до 2024 року [9].

Ця гістограма (рис.3) відображає підвищений рівень стресу серед учнів та викладачів в умовах війни. Постійні загрози, зміни в навчальному процесі та невизначеність майбутнього негативно вплинули на психологічний стан учасників освітнього процесу, що підкреслює необхідність впровадження інтегрованого підходу до психологічної підтримки в закладах освіти.

Тому є очевидним, що створення центрів психологічної підтримки для учасників освітнього процесу має стати пріоритетом державної політики.

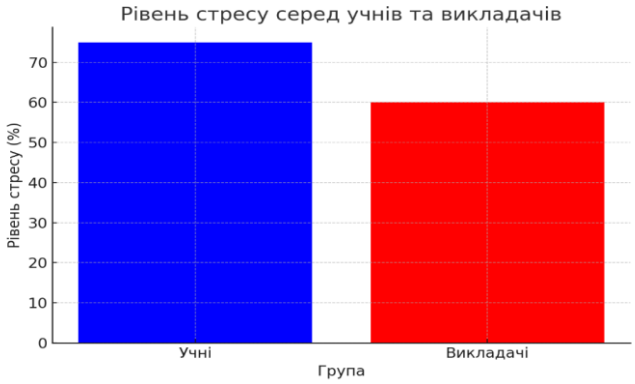

Рисунок 3: Рівень стресу серед учнів та викладачів в умовах війни

5. Запровадження базової загальновійськової підготовки (БЗВП) та реформування військової освіти. Військова освіта в Україні зазнає значних змін з огляду на нові вимоги до оборонної стратегії та національної безпеки. Військова освіта традиційно відігравала важливу роль у підготовці офіцерських кадрів, проте загрози сучасної війни вимагають оновлення підходів до навчання як військовослужбовців, так і цивільного населення. Ця ініціатива спрямована на формування мобілізаційного резерву та підвищення рівня готовності суспільства до оборони. У світовій практиці аналогічні програми реалізуються в Ізраїлі, Швейцарії, країнах Балтії, що дозволяє сформувати високо мотивований резерв та підвищити загальну стійкість держави.

Упровадження БЗВП викликає ще досі дискусії серед освітянської спільноти, студентів та батьків щодо доцільності обов'язкової військової підготовки для всіх. Відсутність чіткої єдиної моделі реалізації програми, визначення змісту навчальних модулів, розподілу навантаження між теоретичною та практичною частинами ускладнюють імплементацію реформи. До того ж запровадження БЗВП вимагає значних фінансових ресурсів: розбудови матеріально-технічної бази, підготовки кваліфікованих інструкторів, викладачів, забезпечення освітнього процесу відповідним обладнанням, зокрема сучасними тренажерами, симуляторами, макетами зброї тощо.

Водночас необхідно здійснити модернізацію системи військової освіти, військових навчальних закладів, зокрема шляхом розроблення нових програм, що відповідають вимогам сучасної війни. Слід зазначити, що проблемні аспекти військової освіти перебувають в центрі уваги політичного керівництва держави. Так, міністр оборони України Рустем Умєров оголосив запуск опитування в застосунку Армія+ для збирання пропозицій від військовослужбовців щодо вдосконалення роботи Національної академії сухопутних військ

імені Петра Сагайдачного. Результати цього опитування стали важливим орієнтиром для системних реформ у ключовому закладі військової освіти України [14]. З позицій науки державного управління цей підхід відображає прагнення до інтеграції громадської думки у процес реформування військової освіти, є важливим кроком до налагодження зворотного зв'язку між органом державного управління та військовослужбовцями. Це дозволяє не лише враховувати потреби реальних учасників освітнього процесу й адаптувати систему до сучасних викликів війни, така взаємодія є необхідною для забезпечення ефективності освітніх змін та сприяє розвитку адаптивних стратегій у сфері військової освіти, що є важливим аспектом трансформації освітньої системи в Україні в умовах війни.

Статистичні дані щодо реформування військової освіти в Україні під час війни обмежені. Проте відомо, що війна призвела до необхідності модернізації навчальних програм для підготовки військових фахівців, впровадження сучасних технологій та симуляторів у навчальний процес, а також активізації співпраці з міжнародними партнерами для підвищення якості військової освіти [10].

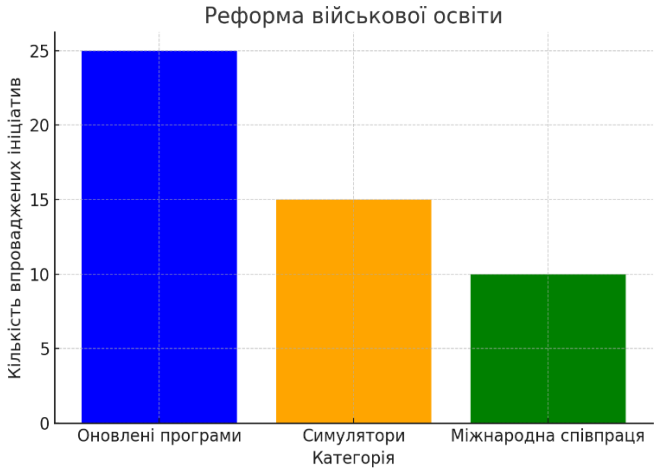

Рисунок 4. Основні напрями реформування військової освіти в Україні під час війни

Рисунок 4 ілюструє основні напрями реформування військової освіти в Україні під час війни. Оновлення навчальних програм, впровадження сучасних технологій та розширення міжнародної співпраці спрямовані на підвищення ефективності підготовки військових кадрів відповідно до сучасних потреб Збройних Сил України.

Необхідність швидкої адаптації (оновлення) програм підготовки військових кадрів до реалій сучасної війни є очевидною. Однак бюрократія та застарілі підходи гальмують ці процеси.

6. Адаптація законодавства та структурні зміни. Зміни в законодавстві стали важливою частиною трансформації національної освітньої мережі у воєнний період. Закони, що регулюють систему освіти, були адаптовані до нових реалій, зокрема через внесення змін до Закону України "Про освіту", які дозволяють використовувати дистанційне навчання, забезпечують права переміщених осіб та дають можливість перепрофілювати навчальні заклади. Проте, незважаючи на ці зміни, процес адаптації законодавства відбувається повільно і не завжди відповідає швидким темпам змін.

У контексті структурних змін Міністерство освіти і науки України працює над оптимізацією структури закладів вищої освіти, зокрема шляхом об'єднання університетів та скорочення кількості відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти, які не

мають достатньої технічної бази для проведення наукових досліджень та надання якісних освітніх послуг [15].

Отже, проблеми, з якими стикнулась національна система освіти в умовах широкомасштабної війни, є багатогранними та складними. Вони включають не лише матеріальні втрати, а й питання психологічної підтримки учасників освітнього процесу, адаптації до нових освітніх форматів та необхідність впровадження інноваційних технологій в освітній процес.

Методичне вирішення цих проблем вимагає концептуального підходу, зокрема змін у законодавстві, розвитку інфраструктури та реформ у військовій освіті.

Висновок

Цілком погоджуємось з вітчизняним дослідником Савицьким М. В., який слушно зазначив, що війна загострила проблеми й застарілі хвороби освіти, з якими ми стикались задовго до неї. Наразі мусимо дати відповіді на старі й нові питання, бо часу на виправлення помилок, пошуку нових стратегій залишається дедалі менше [13].

російська агресія кардинально змінила підходи до освіти в Україні. В умовах війни освітній процес зазнав значних трансформацій, спрямованих на адаптацію до нових реалій та забезпечення безперервності навчання.

Війна стала каталізатором для переосмислення та реформування багатьох сфер, включаючи освіту. Успішна трансформація освіти можлива лише за умови цілісного підходу, що поєднує публічне управління, громадську ініціативу та міжнародну підтримку. Технологічні війни потребують нових підходів до підготовки військових кадрів. Зміна характеру воєнних дій, впровадження нових технологій та методів ведення бою вимагає інтеграції інноваційних навчальних технологій, зокрема використання імерсивних тренажерів, симуляційних комплексів, що дозволяють створювати реалістичні умови для підготовки військових. Тобто військова освіта має адаптуватися до реалій сучасної війни, враховуючи досвід бойових дій, новітні технології та психологічну підготовку. У сфері військової освіти планується завершення гармонізації освітніх програм зі стандартами НАТО. Цивільна освіта, своєю чергою, потребує масштабної цифровізації, оновлення методик викладання, підвищення цифрової грамотності.

В історії України були моменти, коли освіта ставала тим світлом, що виводило націю з темряви. Згадаємо Василя Сухомлинського, який під час Другої світової війни, попри всі труднощі, активно займався відбудовою зруйнованих шкіл, зміцненням їхньої матеріально-технічної бази та навчав дітей, вірячи, що саме освіта є ключем до відродження нації. Сьогодні ми стоїмо перед подібним викликом. Ми не маємо права втратити ціле покоління через бюрократію, недбалість, очікування рішень зверху чи західної допомоги на відновлення освітніх закладів.

Будемо відвертими, відновлення освітніх закладів, розвиток освіти та формування інтелектуального потенціалу нації є передусім стратегічним завданням для нас, українців, оскільки саме від нашої освіченості, критичного мислення та наукового потенціалу залежить майбутнє держави. Хоча міжнародні партнери надають підтримку, справжній інтерес до побудови сильної, конкурентоспроможної системи здобуття освіти маємо лише ми, адже лише нам важливо, щоб Україна не просто відновилася, а стала рівноправним, а не залежним гравцем на світовій арені.

Рекомендації

Для забезпечення ефективної трансформації освіти в умовах війни необхідні такі кроки:

1. **Комплексне відновлення освітньої інфраструктури.**
   - Відбудова зруйнованих закладів освіти має стати стратегічним пріоритетом державної політики. Структурований підхід до застосування модульних рішень для тимчасових навчальних приміщень, використання міжнародних фондів та державних інвестицій для швидкого відновлення критично важливих навчальних закладів.
   - Пріоритет має бути наданий відновленню військових навчальних закладів, оскільки їхня функціональність безпосередньо впливає на обороноздатність держави.
2. **Запровадження БЗВП як елемента модернізації освіти.**
   - Підготовка молоді до захисту держави, формування свідомого та відповідального суспільства, готового до відсічі будь-яким агресивним діям проти України.
   - Інтегрований підхід до використання імітаційного моделювання бойових дій, віртуальних тренажерів та тактичних симуляторів.
   - Запровадження освітніх програм, що враховують досвід бойових дій в Україні, аналізуючи успішні та неефективні військові операції.
3. **Психологічна підтримка та реабілітація учасників освітнього процесу.**
   - Інтеграція програм психологічної допомоги для учнів, студентів, викладачів та військовослужбовців, які навчаються.
   - Військові навчальні заклади мають включити до своїх освітніх програм курси з адаптації до бойового стресу та психологічної стійкості в умовах війни.
4. **Розвиток дистанційних та адаптивних моделей навчання.**
   - Створення цифрових платформ, які дозволять безперервне навчання навіть у зонах, де немає фізичного доступу до закладів освіти.
   - Використання штучного інтелекту для персоналізованого навчання, що дозволить адаптувати освітні програми під конкретні умови кожного студента, курсанта.
5. **Зміни у законодавстві та управлінських структурах.**
   - Адаптація законодавства до умов воєнного часу, зокрема в частині нормативного забезпечення мобільного навчання, визнання неформальної освіти та спрощених процедур атестації.
   - Модернізація управлінських структур у сфері військової освіти.

Використані джерела

1. *Вплив війни на середню освіту в Україні: виклики та перспективи.* https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-naosvitu-v-ukrayini-vyklyky-ta-perspekttyvy/745
2. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. https://mon.gov.ua/
3. *"Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти".* Наказ Міністерства оборони України від 15.02.2024 № 120, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26.03.2024 р. за № 453/41798. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-24#Text
4. *Офіційний сайт Професійної спілки працівників освіти і науки.* https:// pon.org.ua
5. *Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції (ІОМ).* https://www.iom.int/
6. *Офіційний сайт Національної психологічної асоціації України.* https://npau.org.ua/
7. *Офіційний сайт Human Rights Watch.* https://www.hrw.org/

8. *Освіта в умовах війни: виклики та перспективи.* https://osvita.ua/news/90650/#google_vignette
9. *Ukraine Humanitarian Crisis - Latest on Ukraine*. https://www.reuters.com/world/europe/emotional-trauma-piles-up-ukraines-children-three-years-after-invasion-2025-02-20
10. *Офіційний сайт Інституту аналітики та адвокації.* https://iaa.org.ua/articles/sducation-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/
11. Вербовенко, О. П., Романенко, Є. О., & Кирленко, В. А. (2024). *Концептуальні зміни в системі військової освіти*. У *Moderní aspekty vědy, XXXIX*, 97–109. Mezinárodní Ekonomický Institut.
12. Гурковський, В. І., Вербовенко, О. П., & Семененко, Л. М. (2023). *Трансформація військової освіти України через впровадження інноваційних педагогічних технологій*. *Суспільство та національні інтереси, 7* (7), 133–144.
13. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*. (2022, 20–24 черв.). Матеріали ІІ Форуму академічної спільноти. ПГАІС. https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zbirnyk-materialiv-II-Forumu-akademichnoi-spilnoti
14. *Реформування військової освіти: Міноборони залучає військових до змін через застосунок Армія+*. (2025, 13 січ.). *АрміяІнформ*. https://armyinform.com.ua/2025/01/13/reformuvannya-vijskovoyi-osvity-minoborony-zaluchae-vijskovyh-do-zmin-cherez-zastosunok-armiya
15. *Вища освіта в умовах війни. Випробування на міцність*. (2025). Даталогія. https://datalogy.texty.org.ua/education/
16. Гурковський, В., Семененко, Л., Романенко, Ю., Добровольський, Ю., Поліщук, О., & Ткач, І. (2023). *Військова педагогіка як складова кадрового менеджменту в Силах оборони України: онтологічний вимір*. *Соціальний розвиток і безпека, 6*, 112–126. https://doi.org/10.33445/sds.2023.14.6.12
17. Гурковський, В. І., Романенко, Є. О., & Козак, І. П. (2023). *Інтеграція віртуальної реальності у військову освіту: підвищення ефективності та безпеки*. *Наукові інновації та передові технології, 10* (24), 82–91.
18. Романенко, Є. О., Гурковський, В. І., Боков, О. В., & Ромахін, В. Ю. (2024). *Засекречення локацій стратегічних об'єктів України в умовах збройної агресії: правові підходи та безпекові наслідки*. У *Moderní aspekty vědy, XLVII*, 58–69. Mezinárodní Ekonomický Institut.
19. Гурковський, В. І., Романенко, Є. О., & Вербовенко, О. П. (2024). *Інноваційні підходи у військовій освіті України: трансформація навчального процесу під час війни*. У *Проблематика, тенденції розвитку військової науки та освіти в умовах сучасних глобальних викликів та конфліктів*, 373–376.
20. Гурковський, В., & Козак, І. (2023). *Роль освіти та підготовки фахівців у протидії інформаційним спецопераціям РФ*. *Журнал розслідувань, 8* (14), 189–200. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-189-200
21. Гурковський, В., Кириленко, В., Семененко, Л. & Вербовенко, О. (2025). *Педагогічні перспективи трансформації військової освіти в Україні на основі міжнародного досвіду*. *Військові науки, 2* (3). https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.17
22. Moderní aspekty vědy: LV. (2025). Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.,. 7-12_. https://doi.org/10.52058/55-2025